

RÉTI JÁNOS

Réti János az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság fősztályvezetőhelyettese.

A nyugdíjreform néhány kiemelt kérdése

A tanulmány a következő néhány évtized egy lehetséges nyugdíjrendszerét vázolja fel a hazai hagyományok, sajátosságok, valamint a nyugdíjrendszerrel szemben támasztható társadalmi elvárások és szükségletek alapján. A javasolható háromelemes nyugdíjrendszer a szociális és direkt szolidarisztikus funkciókat célirányosan megvalósító *alapnyugdíjből*, a mainál lényegesen differenciáltabb, az aktív, járulékfizető életpálya biztosítási feltételeit jobban tükröző, kötelező társadalombiztosítási *munkanyugdíjből* és a fokozatosan elterjedő, állami felügyelettel működő, de önszerveződésre épülő *önkéntes nyugdíjbiztosításból* áll.

Az alapnyugdíj közadókából, a munkanyugdíj munkavállalóimunkáltatói járulékokból felosztókirovó finanszírozással és az átmeneti gazdaságdemográfiai ingadozásokat kiegyenlítő tartaléktőkével lenne fedezhető, míg az önkéntes biztosítások az önkéntes befizetések tőkésített fedezetével működhetnek. Az új munkanyugdíjrendszer a biztosítási, illetve a gazdasági feltételeket várhatóan a leghatékonyabban visszatükröző *pontrendszeres nyugdíjrendszer* lesz, s az ezredforduló táján léphet életbe.*

Jelen dolgozat a nyugdíjrendszer átalakításának néhány kiragadott, de feltehetően jelentős kérdését kívánja továbbgondolni az éppen ismételten megindult reformmunkálatok előkészítéseként. Nagyban támaszkodik BOD [1994] tanulmányára, bizonyos kérdéseket azonban más oldalról közelít meg. A tanulmány kísérletet tesz az új nyugdíjrendszer alapértékeinek, alapelemeinek és mértékeinek felvázolására, a lehetséges - felfogásában is eltérő - megközelítések bemutatására, a mozgási tartományok kijelölésére.

A dolgozatban felvetett megoldási lehetőségek, további vizsgálatra javasolható elgondolások a munka jelenlegi, még indító jellegű szakaszában természetesen nem alkothatnak teljes, zárt és konzisztens rendszert. Ez csak egy hosszabb megalapozó munkaszakasz végeredménye lehet. Sőt az eddig reálishan felvetődő elgondolások bemutatása - bár nyilván szükséges követelmény az objektivitásra való törekvés - sem mentes a szerző sajátos felfogásától, annak minden hibájával és egyoldalúságával együtt. Ebben az értelemben a dolgozat nem tükröz sem hivatali, sem önkormányzati véleményt a nyugdíjreformról, és az anyag minden hiányosságáért és tévedéséért kizárólag a szerzőt terheli a felelősség.

Mi a célja - és mi nem célja - a nyugdíjreformnak?

A nyugdíjrendszer - szűkebb és tágabb értelemben egyaránt - a szociális biztonsági rendszer egyik alapvető, legszélesebb körű intézménye, de semmiképpen sem lehet funkciója az, hogy kizárólagos és egyedüli letéteményese legyen a szociális biztonság Magyarországon. Feladata szűkebb értelemben az időskori megélhetés általános biztosítása. Ezen belül a kötelező társadalombiztosításba szervezett nyugdíjrendszer a társadalom legszélesebb körű rétegeinek törvényi kötelezettség alapján való részvétele mellett nyújt szintén törvényben meghatározott feltételek szerint járó ellátást.

A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer alapvetően társadalmi méretekben értelmezett kötelező

önbiztosítási rendszer, amelyben a munkajövedelmekhez kapcsolódó kötelező járulékfizetés teremt jogot és fedezetet a járadékként definiált nyugdíjra. A rendszer kockázatközössége a biztosításra kötelezett, gazdaságilag aktív népesség (járulékfizetők) és az inaktív járadékosok mindenkori együttese. Jellemzője, fontos alapelve - a biztosítási jelleg mellett - a *szolidaritás* is, az egyes részcsoportok eltérő biztosítási kockázatából eredő alapvető különbségek kiegyenlítése. Ebből kiindulva nem tesz különbséget az eltérő egészségi állapot alapján az egészségesebbek és a betegebbek, vagy az eltérő halandóság alapján a nemek között; ha nem is a jelenlegi arányokban, de figyelembe veszi viszont a jövedelmi különbségeket is a járulékfizetésben és a nyugdíjarányokban. Míg a szolidaritás első értelmezésével mindenki egyetért, a jövedelmi szolidaritással kapcsolatos álláspont már nem ilyen egyértelmű, s sokan még korlátozott érvényesítését sem tartják elfogadhatónak.

Szemben más biztosítási rendszerekkel, amelyekben az egyéni befizetések határozzák meg a rendszer működési szabályai alapján az elérhető ellátás színvonalát (ezek *járulék* vagy *befizetésorientált* rendszerek), a kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszer alapvetően *szolgáltatás* vagy *ellátásorientált*, működésének fő feltételei törvényben garantált mértékű ellátásokra épülnek, az ellátórendszer színvonala és kiterjedtsége határozza meg a szükséges járulékokat. Bár a kétféle közelítés között jelentős elvi és gyakorlati különbségek vannak, mindkét rendszert - ha jól definiált - a fizetendő járulékok és a szolgáltatott járadékok valamilyen értelemben vett egyensúlya "tartja össze" a *biztosításekvivalenciaelv* alapján.

A reform célja, hogy a gazdaság mindenkori aktuális fejlettségéhez jobban alkalmazkodó, az időskori szociális biztonság követelményét hatékonyabban kiszolgáló, az egyes funkciókat kiszámíthatóan és átláthatóan megjelenítő nyugdíjrendszer működjön a következő évtizedtől kezdődően. Nem lehet reális az, hogy a nyugdíjszínvonal a mainál lényegesen magasabb legyen, de feltétlenül igazságosabbnak kell lennie. A cél tehát az, hogy a társadalom igazságérzetével jobban egybeeső, relatív értékörző és hosszabb távon is stabilan működtethető nyugdíjrendszer jöjjön létre.

A gazdasági környezettől független nyugdíjrendszer természetesen nincs, csak a gazdasági növekedéshez relatíve alkalmazkodó, alkalmazkodni képes nyugdíjrendszer képzelhető el. A nominálisan vagy reálértékében is bővülő gazdasághoz nominálisan vagy reálértékében is növekvő nyugdíjrendszer tartozik. A gazdasági növekedés rövidebb idejű ingadozásai a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben bizonyos mértékig kiegyenlíthetők, és ki is egyenlítendő, a kilengések tompíthatók; a hosszabb távú ciklusok és korszakos tendenciaváltások azonban nem. Túl a szójátékból adódó paradoxonon, a *nyugdíjrendszer abszolút gazdasági függősége* ebben az értelemben *relatív függetlenséget* jelent. Az új nyugdíjrendszer nem is ígérhet többet, mint ezt. Ebből következik azonban, hogy a nyugdíjrendszer átalakításának - véleményem szerint - nem lehet kritériuma a gazdasági növekedés: az új nyugdíjrendszernek akkor is működnie kell, sőt szükségessége még indokoltabb is, ha a várt tartós gazdasági növekedés még a következő évtized elejéig sem kezdődne el.

Az új nyugdíjrendszer kulcsszava lehet a *relatív igazságosság*, értéktartóság és stabilitás. AUGUSZTINOVICS [1992] ezeket az elvárásokat megvalósító rendszerre a *tortaszelettechnika* szemléletes kifejezését használja. A dolog lényege az én értelmezésemben az, hogy a nyugdíjrendszernek a nyugdíj nagyságát képviselő tortaszelet - körcikk - középponti szögét kell meghatároznia, de nem tesz ígéretet magára a tortaszelet abszolút méretére. A gazdaság növekedésével a nyugdíjtorta minden értelemben nő; a gazdaság csökkenésével is nőhet ugyan a torta, de már csak térfogatában - felfújtságában -, azaz nominálisan, nem pedig a tejszín mennyiségével.

A *relatív igazságosság* követelménye a nyugdíjak és a nyugdíjfeltételek közötti arányosságot jelenti, azokat a legfontosabb arányokat és hányadokat határozza meg, amelyek a nyugdíjnak a jövedelemhez-jarulékfizetéshez, vagy a szolgálati időhöz való kapcsolatát rögzítik, ezek egyúttal persze meghatározzák a különböző nyugdíjfeltételek alapján járó nyugdíjak egymáshoz viszonyított arányát is.

A *relatív értéktartás* az értékmegőrzés garanciája; azokat a szabályokat foglalja össze, amelyek

biztosítják, hogy az előzőekben meghatározott fő arányok meg is maradjanak a nyugdíjas pálya hosszú időszakában. Ez ismét nem abszolút ígéret egy megállapított nyugdíjösszeg kötelező karbantartására, de kötelezettségvállalás a gazdaság változó jövedelmi viszonyaihoz való következetes alkalmazkodásra, a kialakult értékarányok megtartására.

A *relatív stabilitás* ebben az értelemben azt a követelményt jelenti, hogy a nyugdíjrendszer fő jellemzői, jellegzetességei - más szóval a törvény ígéretei - lehetőleg hosszú ideig érdemben nem, vagy csak alig változzanak (és ezek a módosítások is csak körülírt feltételek mellett következhetnek be), kiszámíthatóak maradjanak a rendszer tagjai számára. Tehát a szabályok sem változnak állandóan a mindenkori gazdaságpolitika függvényében, s nem állíthatók annak közvetlen szolgálatába.

A háromelemes nyugdíjrendszer két értelmezése

A magyar nyugdíjrendszer továbbfejlesztésének mintegy tíz éve általánosan elfogadott koncepciója a rendszer *három tartópillérre* alapozott átalakítására épül. (Az eddigi koncepciók általában nem is jutottak túl ennek deklarálásán.) Nemzetközi tapasztalatok szerint a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek általános fejlődése is a több, különböző feladatot betöltő ellátórendszer - alappillér - felé mozdult el az utóbbi évtizedekben. Az egyes elemek tartalma, funkciója és súlya azonban országonként jelentősen különbözik, elsősorban az adott nemzeti nyugdíjrendszer múltjából adódó determinációk és az aktuálisan megoldandó ellentmondások, illetve a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos elvárások eltérése következtében. A fejlődés nemzetközi tapasztalatait sokrétűen elemzi CZUCZ [1994] átfogó munkája.

A hazai elképzelések az *állampolgári alapnyugdíjmunkanyugdíjönkéntes biztosítás* tartópilléreire építenek. Ebből az állampolgári *alapnyugdíj* - nevével némileg ellenkezően - az uralkodó felfogás szerint nem az állampolgársághoz, hanem a tartós helyben lakáshoz kötődne bizonyos életkortól kezdődően. Fő funkciója az, hogy az időskori szociális biztonságnak valamilyen értelemben garanciája legyen a társadalom egészére vonatkozóan, s ezzel tehermentesítse a mai, lényegében munkanyugdíjként definiált, de korszakos fejlődésében és mai működésében túlzottan sok ilyen jellegű szociális funkciót is betöltő nyugdíjrendszert. Az alapnyugdíj nyilván magába olvasztana sok olyan ellátásfeleséget, amely ma is részben az időskori megélhetést szolgálja szociális rászorultság alapján (házastársi és jövedelempótlék, rendszeres szociális járadék stb.).

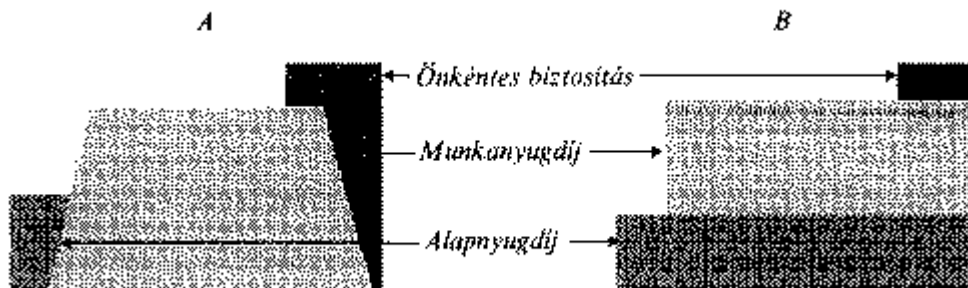
A harmadik elem meghatározása szerint ide érhető minden egyéni kezdeményezésű és időskori megélhetést célzó *önkéntes megtakarítás*: szűkebb értelemben a biztosítóintézeteknél szerződéssel létrejövő élet és nyugdíjbiztosítások és az önkéntesen szerveződő ágazati, szakmai, vállalati, területi nyugdíjpénztárak ellátásai; de tágabb értelemben ide sorolódik a pénztőke, tartós fogyasztási cikk, tulajdon, ingatlan stb. formáját öltő és ilyen célú felhalmozás is.

A kialakítandó alrendszerek részletes funkcióelemzése, jogosultsági feltételeinek szabatos meghatározása, mérete és kiterjedtsége fogja eldönteni, hogy a háromelemes rendszer tartópillérei valójában milyen minősítéssel lesznek jellemezhetők: így biztosítási rendszernek tekinthető egyáltalán az alapnyugdíj, vagy az "csak" a szélesebb értelmű társadalmi biztonság alapintézményeként működne; illike a társadalmi jelző az önkéntes biztosításra, vagy sem. Ugyancsak utólag, a reformmunka végső szakaszában lesz meghatározható, hogy az elfogadott funkciókból levezetve milyen intézményi struktúra valósíthatja meg leghatékonyabban a létrehozandó összetett ellátórendszer működtetését.

A háromelemes nyugdíjrendszer a differenciált szükségletek mainál jobb teljesíthetőségét, a jelenlegi helyzetnél kedvezőbb megoldását teszi lehetővé. Az alapnyugdíj a központi költségvetés adóbevételeiből finanszírozott, vélhetően a szociális törvényben rögzített feltételek mellett járó, közvetlen állami irányítású intézmény. A munkanyugdíj továbbra is törvényileg meghatározott és kötelező¹ biztosítás, fedezete alapvetően bérjárulék és önkormányzati irányítás mellett működik. Az önkéntes biztosítások szervezett "módozatainak" kereteit a pénztártörvény, illetve a biztosítási törvény

szabályozza, az alapfeltételek megtartását, szabályosságát az állami felügyelet ellenőrzi, a biztosítási pénztárak a csatlakozott tagok öngigazgatására épülnek.

Bár a három elem létrehozásának célszerűségét, a pillérek nagyvonalú meghatározását alapvetően a szakértői viták minden résztvevője elfogadta, az eddig ismert véleményekből, ha nem is egyértelműen megfogalmazva, két lényegileg eltérő koncepció látszik körvonalazódni. A koncepciók különbözőségét kívánja szemléltetni a következő egyszerű séma:

Az *Aval* jelölt séma azt a - mai nyugdíjhoz mindenképpen közelebb álló - felfogást tükrözi, hogy az új nyugdíjpillérek a munkanyugdíj rendszeréből kimaradó szűk rétegek ellátását hivatottak teljesíteni. Ennek a megközelítésnek a fő jellemzője, hogy a *pillérek egymás mellé rendelve*, bár kisebb átfedések is lehetségesek. Az alapnyugdíj a munkanyugdíj rendszeréből kimaradt, jövedelemmel nem rendelkező, szociálisan rászorult réteg ellátására szolgál. Az önkéntes biztosítás a magas jövedelmű, öngondoskodásra egyébként képes réteg sajátos és speciális igényeit teljesíti. A séma alapgondolata tehát az, hogy egy ember jellemzően egy ellátó pillérhez tartozik: ha van nyugdíjjogosultsága, akkor a munkanyugdíjból; ha van önkéntes nyugdíjbiztosítása, akkor ebből biztosított az ellátása; ha egyik sincs és szociálisan rászorult, akkor az állami alapnyugdíjból részesül.

A *Bvel* jelölt séma az előzőnek éppen a fordítottja, nem a rendszer alanyait, az érintetteket, hanem az ellátásokat rendezi hierarchiába. Egy ember több ellátást kaphat, sőt: a munkanyugdíjban részesülő eleve az alapnyugdíjban is részesül, az önkéntes biztosításban részt vevő munkanyugdíjat és alapnyugdíjat is kap. Kivételek persze itt is lehetnek. Ez a modell tehát arra az elgondolásra épül, hogy a pillérek - szigorú logikai rendben - egymást tartják, szemben az előzővel, ahol egymás mellett helyezkednek el. A harmadik pillér ebben a sémában csak jövedelemkiegészítő jellegű funkciót töltene be az időskori szükségletekben.

Ma még nem tisztázott, hogy a két modell a lehetséges továbbfejlesztés eltérő fejlettségi stádiumát jelentie; vane egyáltalán, s ha igen, milyen a lehetséges átmenet közöttük. Feltehető azonban, hogy a nyugdíjreform előkészítő munkaszakaszában választ adva ezekre a kérdésekre is, választani is kell a két séma között. A háromelemes nyugdíj mindkét megoldása ugyanakkor önmagában is jelentős problémákat, ellentmondásokat tartalmaz, s az előkészítő munkának ezekre is megoldást kell keresnie.

A tetszetős *A alapséma* az átfedéseknél kezd bizonytalanná, ellentmondásossá válni. Nyilván bizonyos részarányban kettős ellátás keletkezik a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb jövedelemtartományban.

A biztosítási feltételek alapján az alapnyugdíjnál is alacsonyabb összegű ellátásokat a szociális rendszer az alapnyugdíj mindenkori szintjére egészítené ki. Ha szűk is azonban a közvetlenül kiegészítésre szoruló nyugdíjak száma, a nyugdíjrendszer nem lenne képes a nyugdíjakat a nyugdíjfeltételek különbözőségének megfelelő mértékben differenciálni, s ezért relatíve széles körben a nyugdíjak - a maihoz hasonlóan "összecsúsznának". Sokan hiába dolgoztak és fizettek - esetleg 20-30-40 éven keresztül - járulékot; csupán alacsony jövedelmük miatt csak annyit, vagy alig többet

kapnának nyugdíjként, mint azok, akik semmilyen biztosítási feltételnek sem tettek eleget.

Más jellegű problémák keletkeznek a séma felső felén, a munkanyugdíj és az önkéntes biztosítások találkozásánál. Az ellentmondás az ún. *elismert pénztárak* létrehozhatóságának kérdésében jelentkezik. Ma ilyen - a társadalombiztosítási törvény nyugellátásának megfelelő, azt helyettesítő ellátásokat nyújtó - pénztárak nem jöhetnek létre, s a kötelező rendszerben való részvétel és járulékfizetés alól ezen a címen senki sem mentesíthető. Az ezzel kapcsolatos problémák egy része gyakorlati: elsősorban a szerzett jogok átvitelére, transzformációjára vonatkozik részben az elismert pénztárak közötti, de leginkább a kötelező biztosítás és az azt helyettesítő önkéntes biztosítás közötti mozgás esetén.

Még nehezebben feloldható elvi probléma, hogy az elismert önkéntes pénztárak szükségszerűen a biztosítási szempontból átlagosnál kedvezőbb kockázati feltételek mellett jönnének létre. Ha ilyen területek kiválhatnak a kötelező társadalombiztosítás kockázatkiegyenlítéséből, a munkanyugdíj kockázatai romlanak, s ezért ezen a területen járulékot kell emelni, vagy az ellátásokat szűkíteni. Ez viszont újabb csoportok kiválására ösztönöz, s végül a folyamat a kötelező nyugdíjrendszer "összeomlásához" vezethet.

Jelentős problémákkal kell számolni a *B séma* választása esetén is. Nehezen lesz beállítható kiterjedt alapnyugdíj mellett az alapnyugdíj és a munkanyugdíj kívánatos aránya, nagyon alacsony összegű alapnyugdíj mellett viszont az egész rendszert sem érdemes bevezetni. Ha a két nyugdíjszint túlzottan közel kerül egymáshoz, a munkanyugdíjrész tehát relatíve alacsony átlagos összeget képvisel, még önmagában kellő differenciáltság mellett sem lesz képes funkcióját maradéktalanul betölteni.

E modell választása esetén adóból, elsősorban a személyi jövedelemadóból kell finanszírozni az alapnyugdíjat, s ennek döntő forrása értelemszerűen csak a mai munkáltatói nyugdíjbiztosítási járulék lehet, eltekintve attól a jelentős és lényeges különbségtől, hogy az alapnyugdíj finanszírozása a munkanyugdíjénél szélesebb jövedelembázisra épülne. A személyijövedelemadó (szja) 0kulcsos sávjának a megszüntetéséhez a tb járulékot előbb keresetté, egyéni jövedelemmé kell transzformálni, hogy azt majd egyáltalán adóval lehessen terhelni.

A bérbruttósítás már 1988ban, az szja bevezetésekor is komoly probléma volt, a jelenlegi környezetben ez még nehezebben megoldható feladat. Az átalakítás nehézségei mérsékelhetők akkor, ha a munkanyugdíjrendszer ebben a változatban nem is szed egyéni járulékot a legalsó jövedelemtartományban. A fő jövedelemarányok meghatározása során ugyanakkor törekedni kell arra, hogy az egyéni bruttó jövedelmek emelkedjenek, és az erre vetített közterhek mérséklődjenek, azaz célszerű az átalakítás során a nyugdíjbiztosításban elérni, hogy nominálisan azonos legyen a kialakuló egyéni és munkáltatói járulék (még akkor is, ha a munkáltatói járulék vetítési alapja szélesebb marad). Bár nem lényeges szempont, de az arányos járulékteher önmagában is a mainál alacsonyabb járulékkulcsot tenne lehetővé.

Az elemzés során azzal a problémával is számolni kell, hogy a modell milyen alapnyugdíjkorhatár mellett lesz egyáltalán bevezethető. Az előzetes javaslatok az alapnyugdíjra való jogosultság feltételeként általában a 65 éves életkort jelölik meg. Ha a két rendszer korhatára nincs kellően összehangolva, nevezetesen az alapnyugdíj lényegesen szigorúbb feltételeket szab meg, a munkanyugdíjhoz viszonyítva kisebb lesz a terjedelme is. Ha azonban az alsó kocka szélessége jóval kisebb, a középen elhelyezkedő munkanyugdíj az egyik irányban kiszélesedik, a pillérek már nem tartják egymást, s az egész szépen felépített piramis összeomlik: a két összetevőre skálázott nyugdíjnak csak az egyik része önállóan nem funkcionálhat.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az A változat egy közepes szintű szociális védőhálóval kiegészített javított munkanyugdíjrendszer sémája, míg a B változat egy olyan jóléti rendszernek felel meg, amelyet az alacsony gazdasági fejlettséghez kell igazítani.

Méretek és arányok

Logikus igény, hogy már a reformmunka indításakor rendelkezünk olyan számszerűen is megfogalmazott paraméterrendszerrel, amely tájékoztat az elképzelt rendszer működéséről, lehetséges mozgási tartományáról. Természetes azonban az is, hogy a most vázolható mértékrendszer csak bizonyos *várakozásokat* fejezhet ki, mivel ma még időszerűtlen és célszerűtlen lenne a sokszor szubjektív elképzelésekből vagy jövőképekből egy konzisztens mértékrendszert úgy megfogalmazni, hogy az a kialakítandó nyugdíjrendszerrel szemben támasztott *elvárásként, követelményként* funkcionálhasson.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy amennyiben a relatív nyugdíjrendszer célkitűzése elfogadható lesz, a működtethető mértékrendszer is bizonyos értelemben és mértékig döntés tárgya lehet. Bár jól meghatározható szükségsszerűségek és a szociális biztonság igény szintje a rendszer működtetésének nyilván elég szoros határokat szabnak, korlátozott választási lehetőségünk van abban, hogy relatíve alacsonyabb biztonsági szint mellett mérsékeltebb terhelésű, tehát alacsonyabb járulékkal finanszírozott; vagy némileg kedvezőbb nyugdíjfeltételeket nyújtó, de drágább, magasabb járulékkal működtethető rendszer jöjjön létre. A majdani döntések közül ez lesz az egyik első olyan kérdés, amely a rendszer kialakításának feltételeit is meghatározza. Nyilvánvaló azonban, hogy alacsonyabb járulékból lehetetlen magasabb ellátást garantálni.

Az *alapnyugdíj* mindenkor jól meghatározott fix összeget jelent, mértékét - legalábbis első közelítésben - a létminimumból és a minimálbérből kiindulva indokolt meghatározni. Reális feltevés lehet a gazdasági fejlettség mai, illetve közeljövőbeli szintje alapján, hogy a rendszer bevezetésekor a mindenkori létminimumhoz viszonyítva az alapnyugdíj 50-70 százalékos nagyságrendű összeget képviseljen. Ez az 1993-1994. évi feltételek alapján aktuálisan, ha a rendszert ma vezetnénk be, 7-8000 forint körül lehetne. A viszonylag szélesen definiált sávot az is indokolja, hogy mivel az alapnyugdíjat a központi költségvetés aktuális adóbevételeiből fedeznék, összegének is bizonyos mértékig igazodnia kell majd a költségvetés mindenkori - feltehetően kedvezőtlen - helyzetéhez. Az alapnyugdíj szisztematikus karbantartása az időskori fogyasztást reprezentáló fogyasztói kosár alapvető fogyasztást szolgáló termékeinek és szolgáltatásainak mindenkori súlyozott árindexe alapján történe, de bizonyos törvényileg meghatározott tartományon belül a központi költségvetés lehetőségeire is figyelemmel, annak keretében évente döntene az Országgyűlés az aktuális összegről.

A fentiekkel némileg ellentétes lehet az a megfontolás, hogy az alapnyugdíj iránti igény a gazdasági recesszió idején erősödik fel, amikor a karbantartására szolgáló erőforrások éppen elégtelenek, míg egy dinamikus növekedési időszakban, amikor a nagyobb jövedelemképződés jobban meg is alapozhatja a szociálpolitikai döntéseket, a fellépő szükséglet relatíve mérsékeltebb. Mindez az alapnyugdíj anticiklikus mozgását indokolja, ez viszont csak akkor valósítható meg, ha az alapnyugdíj bevezetési induló összegében már erre szolgáló kellő "tartalék" is megjeleníthető.

A *munkanyugdíjnak* - az *A séma* alapján önmagában, illetve a *B séma* választása esetén az alapnyugdíjjal együtt - átlagosan a mindenkori biztosításba befogadott jövedelmek nettó értékének 60-65 százalékára kell kiterjednie. (A nyugdíj esetleges adókötelezettsége esetén a leírt hányadok is a nyugdíj nettó értékére vonatkoznak, a bruttó összegek az adómértékeknek megfelelően módosulhatnak.) Az értéktartás elvéből visszafelé következően ez akkor biztosítható, ha az induló nyugdíjak relatív színvonala is ennek a hányadnak megfelelően alakul átlagos nyugdíjazási feltételek esetén. A nyugdíjkereset helyettesítési arány a legkedvezőbb biztosítási feltételek, a leghosszabb szolgálati idő alapján a maihoz hasonló, 75 százalékos vagy annál kismértékben magasabb lehet. A munkanyugdíj szolgálatiidőfüggősége - az alkalmazott nyugdíjformulától függően - biztosítási évenként 1,5-1,7 százalék lehet.

Az új rendszer akkor marad stabil, ha a (nettó) munkanyugdíj a biztosításba bevont keresetek-jövedelmek átlagos nettó növekedésével indexálódik. A munkanyugdíj karbantartása tehát lényegében a mai keresetkövető rendszer lehet, esetleg annak a munkanyugdíjbiztosításban ténylegesen szereplő jövedelmek változásához jobban igazodó, javított metodikájú megváltoztatásával.

Az *önkéntes biztosítás várható igény szintje* egyrészt a kötelező biztosítás által nyújtott szolgáltatási

szint és az aktívkorai teljesjövedelmi színvonal közötti különbség kitöltésére irányulhat, másrészt a kötelező biztosításba - annak korlátozottsága miatt - be sem fogadott legmagasabb jövedelmek részleges biztosítási transzformációjára fog kiterjedni. Gyakoribb előfordulására tehát jellemzően csak a (leg)magasabb jövedelmi szint esetén lehet számítani, mert csupán ez a jövedelmi réteg lesz megtakarításra képes ebben az értelemben teljes összegű időskori jövedelmi biztonság érdekében. Az önkéntes biztosítás várható relatív összege ezért reálisan - az átlagnál jóval magasabb jövedelmi színvonalra vetítve - 15-20 százalékra becsülhető, súlya azonban - az érintettek számának viszonylag kis hányada miatt - ennél jóval alacsonyabb lesz.

Ha mindezek alapján becsülni kívánjuk a nyugdíjkiadás fő arányait az egyes modellek alapján, a következő évtized közepére várható a következő struktúra várható:

Megnevezés	A séma	B séma
Alapnyugdíj	10-20%	30-40%
Munkanyugdíj	70-80%	50-60%
Önkéntes biztosítás	10-20%	5-10%

Az alapnyugdíjmunkanyugdíj rendszer feltételezett paraméterértékei közel állnak a mai nyugdíjrendszer átlagos állományi mutatóihoz. Némileg nagyobb eltérés várható az induló nyugdíjak esetében: alacsonyabb lesz a nyugdíjuk a kevés biztosítási idővel rendelkezőknek, míg a közepes szolgálati időt szerzők esetén kedvezőtlenebb lesz az új rendszer a formálisan deklarált jelenlegi nyugdíjskálánál, de kedvezőbb a jelenleg ténylegesen kialakuló nyugdíjszintnél. Feltétlenül a mainál magasabb nyugdíjszínvonal indokolt az átlagosközepes jövedelemszintet elérő és teljes biztosítási idővel rendelkező nyugdíj esetén; véleményem szerint meg kell őrizni a mai, 100 százalékhoz közeli, magas nyugdíjhányadot, ha hosszú szolgálati idő nagyon alacsony biztosítási jövedelemmel találkozunk, a nyugdíj azonban még ebben az esetben sem lehet nagyobb, mint az a jövedelem, amelynek pótlására szolgál. Mindez abban foglalható össze, hogy a *nyugdíj szolgálati időfüggése a mainál lényegesen nagyobb* lesz.

A fenti paraméterekkel skálázott nyugdíjrendszer nemzetközi összehasonlításban sem fog lényegesen eltérni a bismarcki hagyományú európai nyugdíjrendszerek fő mutatóitól, ahol ma is a kötelező biztosítás jelenti a "főpillért". Például a német kötelező nyugdíjbiztosítás ún. standard nyugdíja a tárgyévi országos kereset 70 százalékát jelenti arra a biztosítottra, aki 45 éven keresztül mindenkor átlagos keresetű volt.

A nyugdíjak relatív mértékeinek meghatározásakor figyelemmel kell lenni arra is, hogy a jelenlegi jövedelmi viszonyok között sem a mai nyugdíjasok, sem a középkorú vagy nyugdíjhoz közel álló korosztályok meghatározó hányadának nincs más számottevő tartaléka vagy egyéb jövedelmi forrása idős korra, mint a kötelező nyugdíjbiztosítás alapján szerzett "ígéret". A kereseti színvonal meglehetősen nyomott, relatíve alacsony, s ez a tény közvetve viszonylag magasabb nyugdíjhányadot igényel önmagában is, de különösen akkor, ha az egyéb kiegészítő jövedelmek 10-20 éves időtávon belül sem lesznek az idős korosztályok esetében számottevőek. Amennyiben a jövedelmikereseti feltételek a közeljövő néhány évében nem változnak meg radikálisan, ez pedig nem várható, mindenképpen indokolt viszonylag magasabban, a jelzett felső határ körüli hányadokra skálázni az új nyugdíjrendszert.

Egyes szakmai vélemények szerint az új társadalombiztosítási nyugdíjrendszer csak a mainál szűkebb mértékűszínvonalú ellátórendszert lesz képes önfinanszírozó módon biztosítani. A fentiek alapján azonban az alapnyugdíjmunkanyugdíj rendszer átlagos relatív színvonalát - a nyugdíj fő funkciójának érdemi csorbulása nélkül - a jelenleginél alacsonyabban nem lehet meghatározni, sőt a kilencvenes évek első felében nyugdíjazottak átlagos ellátásához képest még szükségszerűen javítani is kell. Ezért számolni kell azzal, hogy elsősorban a jogosultsági feltételek szigorítása, azaz a nyugdíjrendszer mainál szűkebb terjedelme lehet hosszú távon a finanszírozhatóság problémájának érdemi megoldása.

Fontos meghatározni, hogy milyen arány legyen az alapnyugdíj és a munkanyugdíj között. Bár a két pillér egymáshoz viszonyított értékét eddig nem vizsgálták, az első közelítések - feltehetően másokat is - arra vezetnek, hogy a kívánatos arány kb. 1:2, vagy e körüli érték lehet. Ha ezt összevetjük a két pillér mértékére különkülön tett javaslattal, nyilvánvalóvá válik az ellentmondás: a közeljövő nyugdíjrendszere a két pillér kedvező arányát a jelenlegi kereseti viszonyrendszer alapján nem tudja majd biztosítani. Ha el is tekintünk attól a súlyos problémától, hogy jelenleg jelentős különbség van a bérminimum és a létminimum között az utóbbi "javára", a kereseti struktúrában nincs - éppen a "nyomott" jövedelmi viszonyok miatt - elegendő különbség az alapnyugdíj és a munkanyugdíj ideális arányainak létrejöttéhez. Ezért az új nyugdíjrendszernek kompromisszumokkal kell elindulnia, s vélhetően inkább az alapnyugdíj viszonylag magasabb összegéhez és a két pillér kívánatosnál kedvezőtlenebb arányához kell igazodnia, mint fordítva.

Mivel az alapnyugdíj mindenkor jól meghatározott és szisztematikusan karbantartott összeg lesz, a munkanyugdíj rendszere *deklarált minimumszabályoktól mentesen* működhet. Ebből következően a munkanyugdíj gyakorlatilag bármilyen kis összeg is lehet, hiszen mögötte - mind az *A*, mind pedig a *B* modellben - tartóként már megjelenik az alapnyugdíj. Feltétlenül szükségesnek látszik azonban - mint ahogy arra már a korábbiak utaltak - számolni egy olyan szűk körű jövedelemátcsoportosítással, amely a munkanyugdíjat *teljes ledolgozott életpálya és minimális jövedelem* mellett legalább ezen alacsony jövedelmi szintre tudja visszaállítani. Mindez egyszerűbben fogalmazva azt a követelményt fejezi ki, hogy a 40-45 év szolgálati idővel, de minimáljövedelemből megállapított nyugdíjnak ehhez a minimáljövedelemhez kell közelítenie a nyugdíj alapfunkciójából következően azért, hogy a teljes életpálya alapján szerzett nyugdíj ténylegesen megélhetést biztosító legyen; de szükséges azért is, hogy érzékelhető legyen a különbség ilyen esetekben is a csupán alapnyugdíj és az alapnyugdíj + munkanyugdíj együttes összege között.

Általánosnak látszik az egyetértés abban, hogy a kötelező nyugdíjrendszer korlátozott legyen a befogadott jövedelmek összege tekintetében. A korlát inkább közvetett módon, az egységes járulékfizetésibiztosítási plafonon keresztül működhet, mint közvetlen nyugdíjplafon bevezetésével. A jelenlegi jövedelmi plafon fenntartása mellett a mindenkori átlagos keresetek bruttó 2,5-3szorosáig, nettó 2-2,5szereséig indokolt a jövedelmeket a munkanyugdíjrendszerbe befogadni és járulékolatni, és ennek megfelelően nyugdíjat megállapítani, ezenfelül pedig adott az önkéntes biztosítás lehetősége. A mai degressziós szabályokban megjelenő célzott jövedelemátcsoportosító rendszert viszont a befogadott felső jövedelemtartományon sem indokolt működtetni.

A reálisan is elég széles sáv lehetővé teszi, hogy itt is döntés szülessen a magasabb biztosítási plafonból származó magasabb járulékösszeg és ebből keletkező nagyobb nyugdíj; vagy az alacsonyabb plafon és ebből adódóan mérsékeltébb járulékfizetés és viszonylag mérsékeltébb mindenkori legnagyobb nyugdíj között. A relativitásnak azonban itt is érvényesülnie kell, a plafon nem szaladhat nagyon előre, de hosszú ideig nem maradhat változatlan sem.

Bár csak közvetve, de fontos kérdése a mértékrendszernek, hogy a nyugdíjhányadok és egyéb paraméterek milyen jövedelmekre vetítődnek, milyen elvi konstrukción alapul a nyugdíjszámítás. Ezekből itt két javaslat érdemel külön figyelmet: az egyik, hogy az egész biztosítási *életpályára kiterjedő* és tekintettel levő legyen a munkanyugdíj, vagy inkább a *jellemző időszak* egyéni jövedelmein alapuljon; a másik, hogy *jövedelmi vagy járulékmeghatározottságú* legyen a munkanyugdíj.

Általános az egyetértés abban, hogy a mai jövedelemszámítási időszakot még tovább kell hosszabbítani 10-15 évre ahhoz, hogy abból jellemző jövedelmi pálya legyen meghatározható. Amennyiben a nyugdíjkoncepció e változatát fogadnák el, éppen az új nyugdíjrendszer bevezetésével lenne az deklarálható, hogy a nyugdíj az 1988tól számított "legjobb kellő hosszúságú és egybefüggő időszak" alapján számíthat. Erre az időre ennek a nyilvántartási feltételei is megteremtődnek. Amennyiben a másik felfogást, az életpályanyugdíjt fogadnák el, ennek végleges elérése még további 20-30 évet vesz majd igénybe, mindez azonban nem tragikus és feloldhatatlan ellentmondás, hanem csak arról van szó, hogy a hosszú átmeneti időszak alatt az alapelvek korlátozottan érvényesülnek a

rendszerben.

Számolni kell azonban azzal, hogy végeredményben a kétféle közelítés között elvileg elég jelentős a különbség egy mobil és teljesítményorientált társadalomban. Bár megalapozott ismeretekkel ezen a területen nem rendelkezünk, valószínű, hogy *legalább három, a nyugdíjrendszer szempontjából tipikus életpályamodell* fordulhat elő: az első az életpálya fizikai teljesítőképességéhez igazodó, fokozatosan emelkedő, tetőző, majd az utolsó időszakban csökkenő relatívjövedelemeloszlású, ez a pálya döntően a fizikai munkateljesítményhez is kapcsolódik; a második időben enyhén emelkedő vagy lényegében változatlan relatívjövedelemeloszlású, ez az alkalmazotti munkakörökre lehet inkább jellemző; a harmadik az időben relatíve folyamatosan és időszakonként dinamikus emelkedő, tipikusabban az értelmiségi foglalkozásokra jellemző pálya.

Az alapgörbékét azonban jelentősebben befolyásolja, hogy a hosszú időszakot átfogó életpálya alatt a társadalom megítélésében az adott szakma vagy foglalkozás felértékelődő, vagy éppen fordítva. A probléma bonyolultsága miatt csak további kutatások alapján lehet a két alkalmazható közelítés között választani.

Nagyobb a különbség és közvetlenebb a nyugdíjrendszerrel való kapcsolat a *járulék vagy jövedelem* alapján definiált nyugdíjrendszerben. A két közelítés eleve különböző abban, hogy a járulék sohasem teljesen lineáris minden jövedelemre, s ez meg is jelenik például a nettobruttó jövedelem eltérésében: mivel járulék csak bruttó lehet, míg jövedelemként figyelembe vehető mind a nettó, mind pedig a bruttó érték is. (Ebből a szempontból például a mai kevert, "félnettónak" nevezhető nyugdíjban használt jövedelemfogalomnak van a legkisebb elvi tartalma.) A kivételek azonban mindkét megoldásban kezelhetők. Határozott eltérés van a két közelítés között abban is, hogy a járulékalapú rendszer csak a ténylegesen befizetett járulékokra adhat nyugdíjjogosultságot, míg a jövedelemalapú rendszer inkább a valósjövedelmet, mint a befizetett járulékot kívánja megcélozni. A biztosított közvetlen felelőssége tehát saját nyugdíjáért a járulékalapú rendszerben sokkal nagyobb.

A nyugdíjrendszer rugalmassága és a nyugdíjkorhatár

Bármilyen fórumon vetődött is fel az új nyugdíjrendszer kérdése, abban általánosnak tekinthető a hazai szakértők véleménye, hogy az lenne kívánatos, *ha a rendszer rugalmasan alkalmazkodna az egyéni szükségletekhez*, lehetőleg kerülhető legyen minden merev - és ezért szükségképpen torz - szabályozás a nyugdíjba menetel és a nyugdíj kiszámítása területén. Az emberek különböző aktív életpálya alapján különböző életkorban érik el a munkaképességsökkenésnek azt a szintjét, amikor nyugdíjba szeretnének kerülni, különböző jövedelmi és nyugdíjszint elérése érdekében is eltérő terheket vállalnának.

A rugalmas rendszer lényegi gondolata az, hogy a különböző feltételek mellett elérhető nyugdíj eltérő összege önmagában is képes szabályozni és megfelelő irányba terelni ezeket a törekvéseket. A kellő biztosítástechnikai megalapozottságú nyugdíj kiszámításának feltételei alkalmasak arra, hogy az egyéni igények és szükségletek, valamint az objektív finanszírozhatósági feltételek között az összhang létrejöhessen.

Rugalmas nyugdíjrendszer csak akkor vezethető be, ha a társadalomban megvan a kellő elszántság ahhoz, hogy az így kialakuló nyugdíjarányokhoz következetesen ragaszkodjon. A stabilitás elvének betartása azt is jelenti, hogy fel kell adni a sokszor jószándékú, de alapjában véve paternalista jellegű szemléletet, amely szerint a mindenkor korlátozott lehetőségek mellett is időről időre be kell avatkozni a kialakuló nyugdíjarányokba az alacsony vagy legalacsonyabb nyugdíjak érdekében, általában deklaráltnak a magas, kimondatlanul pedig a nagytömegű átlagközepes nyugdíjak visszafogásával, tehát a nyugdíjrendszeren belül alkalmazott jövedelemátcsoportosítással.

Világosan látni kell, hogy a jelenlegi helyzet, de leginkább a nyugdíjrendszerről kialakult általános szemlélet nem kedvez egy rugalmasabb rendszer bevezetésének. Könnyebb a fordított megfontolásból kiindulni, amely szerint éppen a feltételek szigorításával kell olyan helyzetet teremteni, hogy ne is

keletkezzen olyan alacsony és a biztosítási feltételeknek eleget nem tevő nyugdíj, amely később az igényeknek és a követelményeknek nem tesz eleget, megfelelő mértékű karbantartása pedig túlzott terhet jelent. Egyszerűen fogalmazva, teljesen logikus és következetes álláspont az, hogy inkább ne kerülhessen senki nyugdíjba, ha ebből a nyugdíjból később nem lehet megélni.

A rugalmasság kérdése alapvetően három - egymással összefüggő - részterületet érint: a befogadott jövedelmek minőségét és összeghatárát, a szolgálati időt és a nyugdíjazási korhatárt. Az egyes szabályozási kérdések a javasolt háromelemes nyugdíjrendszer *A* és *B* közelítésében vélhetően egymástól eltérően válaszolhatók meg, mindkét alapséma közös azonban abban, hogy a maitól bizonyosan eltérő feltételek lesznek teremthetők a munkanyugdíj megállapíthatósága szempontjából.

A befogadott jövedelmek tekintetében arra célszerű törekedni, hogy a munkanyugdíjat minél inkább a munkajövedelmek finanszírozzák, azaz a munkajövedelmek időskori pótlását célzó nyugdíjrendszer járuléka is a munkajövedelmekre épüljön. Az *A* séma erre - nagyobb tömegénél fogva - kisebb, a *B* modell nagyobb lehetőséget teremt, ennek tehát következetesebben lesz a jövedelembázisa is szűkíthető. A vállalkozói jellegű jövedelmek biztosítására az *A* modellben alkalmas eszköz lehet valamilyen elismert önkéntes biztosítási pénztárban való kötelező részvétel (ami első ránézésre talán fából vaskarikának látszik, pedig nem az), míg a *B* modell erre az esetre lehetővé tenné, hogy a kötelező alapnyugdíj adófedezetének befizetése mellett esetleg szabadon lehessen választani a további részvétel formái közül.

Jellemzően tőkejövedelmek az alapnyugdíj finanszírozásában mindenképpen részt vesznek, a kétféle közelítés azonban - a modellek különbözősége miatt - itt is minőségileg eltérő: a *B* változat kötelező minimális önbiztosítást jelent minden olyan jövedelemre, amelyre jövedelemadót szednek; míg az *A* változat éppen ilyen esetekre semmit nem ígér, mivel még kevésbé tekinthető biztosítási rendszernek; vállalt "biztosítási kötelezettsége" csak minimális, az ígért alapnyugdíj csupán az idős korra való teljes anyagi tönkremenetel esetére ad védelmet.

Következetes munkanyugdíjrendszernek nem kell a mindenkori minimálbérnél alacsonyabb jövedelmekre is kiterjednie, tehát alsó és felső határösszeggel egyaránt rendelkezhet, egy ilyen korlátos rendszer bevezetésére azonban feltehetően csak a *B séma* választása esetén lesz lehetőség. Mindez azt jelenti, hogy ha az adott életszakaszban aktuálisan csak igen alacsony jövedelemmel rendelkező személy erre az időre nem szerez szolgálati időt a munkanyugdíjrendszerben, akkor is fennmarad azonban a joga - adófizetési kötelezettség mellett - az ebben az értelemben minimálnyugdíjként funkcionáló alapnyugdíjra. A munkanyugdíjból való kimaradás lehetősége bizonyos élethelyzetekben az ehhez szükséges kényszermegettakarítás "elengedését" jelenti akkor, amikor ennek a megtakarításnak éppen nincs valós jövedelmi fedezete; s az ilyen alacsony jövedelmeket terhelő progresszív adó lényegesen mérsékeltebb lesz, mint az átlagos lineáris nyugdíjjárulék.

Az önkéntes kiegészítő biztosítás alulról nem szab korlátokat, bár technikai minimumokat esetleg előírhat. Felső határösszeg, biztosítási plafon szintén kialakulhat, a szűk kockázatközösség ugyanis nem tud majd tetszőleges nagyságú befizetésre azonos garanciát vállalni.

A megkívánt minimális szolgálati időhöz való rugalmas alkalmazkodás tekintetében is a két modell jellegzetesen eltérő lehetőségeket tartalmaz. Az *A* megoldáshoz az tartozik, hogy a nyugdíj a maihoz képest is szigorúbb feltételekkel jár, s legalább 20, esetleg 25 év szükséges a nyugdíjra való jogosultság megszerzéséhez. Ebben az esetben azonban elképzelhető, hogy a nyugdíjba vonulási életkort és a nyugdíjhoz szükséges jogszerző időt kombinált módon lehet figyelembe venni, s magas életkor mellett már lényegesen enyhülhet a szolgálati idő hosszára vonatkozó követelmény.

A *B* változat a szolgálati idő tekintetében - egy nem túl hosszú átmeneti időszak után - akár teljesen rugalmas is lehet: az alkalmazott nyugdíjképlet biztosíthatja, hogy akár néhány év alapján is - bár nyilván nagyon kis összeggel - nyugdíjba lehessen menni. Ebben az esetben tehát inkább a célszerű technikai megfontolások alapján lehet - nyilván a mainál is jóval alacsonyabb - követelményeket

megszabni (például az öt év alatti jogszerzések egyszeri és egyösszegű megváltásával).

Jóval nehezebben megoldható problémát jelent a *korhatár* - rugalmas rendszer esetén a *nyugdíjazási korcentrum* - kérdése. Véleményem szerint világosan meg kell mondani, hogy a jelenlegi feltételek alapján a nyugdíjrendszer a nyugdíjba vonulási kor növelése nélkül csak vegetálásra ad lehetőséget. *A mai feltételek alapján a következő évtizedre várható kiterjedtségű, megfelelő színvonalú ellátást folyamatosan garantálni képes és elfogadható járulékokból tartósan önfinanszírozó nyugdíjrendszert nem lehet kialakítani.*

Az itt körüljárt változatok közül - csak a jelenlegi, még igen csekély ismeretek alapján - az *A* változat rejti magában a nyugdíjazási korigényekhez való rugalmasabb alkalmazkodás lehetőségét, azonban ez sem a jelenlegi korhatár mellett. Eppen a munkanyugdíj nagyobb terjedelménél fogva, ennél a sémánál könnyebben elképzelhető, hogy a nyugdíjazási életkor és a biztosításban töltött idő együttese egyetlen merev közvetett határkövetelményt jelentsen csak: a tényleges járulékfizetéssel is fedezett szolgálati időt és az aktuális életkort is tartalmazó képlet alapján bármikor nyugdíjat lehet kérni, ha a megszerzett nyugdíjjog az alapnyugdíjat már elérő összeget eredményez minden külön jövedelemátcsoportosítás nélkül is. Aki tehát *megelégszik egy, csak az alapnyugdíjat garantáló biztonsági szinttel* élete végéig, az nyugdíjba mehet bármikor, amikor ennek követelményeit már teljesítette, megszerezte. Ehhez nyilván a mai átlagnál magasabb szolgálati idő és a mai korcentrumnál magasabb életkor találkozására lesz azonban szükség, illetve csak ilyen feltételek mellett lesz erre majd lehetőség.

Mint ahogy a lehetséges vázolható sémák ismertetése már jelezte, a *B* változat még a fenti értelemben vett rugalmasságra sem lesz valószínűleg képes, az ebben a modellben szereplő alapnyugdíj-konstrukciónak ugyanis lényeges eleme, hogy viszonylag magas korhatárhoz kötött, s a ráépülő munkanyugdíj csak nagyon rövid átmeneti időszakra vonatkozóan lehet önálló megélhetési forrás; "rossz" hasonlattal élve: egy két lábra tervezett rendszer stabilabban áll, de egy lábon már nem, vagy csak rövid ideig tud egyensúlyozni. E változat mellett legfeljebb a *rugalmas foglalkoztatással egybekapcsolt rugalmas nyugdíjazás lehetőségének a biztosítása* látszik ma rendszerösszehangolt eszköznek.

Mindkét változat esetében számolni kell azzal, hogy egy rugalmasra definiált nyugdíjazási rendszer önkéntes egyéni döntéseinek háttérében *jelentős gazdasági kényszerítő körülmények* is megjelenhetnek. A munkáltató akkor is "kikényszerítheti" a nyugdíjazást, ha arra a törvényi keretek csak a lehetőséget teremtik meg a biztosítottak egyéni döntése alapján. *A gazdasági kényszerhelyzetekkel nem számoló megoldások csak látszólagos szabadságot* jelentenek a kötelező biztosítás alanyainak.

A pontrendszeres nyugdíjszisztéma

A tortatechnikának nevezett relatív nyugdíjrendszer adekvát megjelenési formája lehet az ún. *jövedelmi pontokon alapuló nyugdíjrendszer*. A hazai szakirodalomban RÁCZ [1992] adott először alapos tájékoztatást a pontrendszer működéséről a német nyugdíjreform kapcsán; majd RÉTI [1993] a két ország nyugdíjformulájának összehasonlítása alapján tárgyalta a pontrendszer magyarországi bevezethetőségét. Ahogy 1991ben már többen felvetették, én is úgy gondolom, a következő évtized nyugdíjrendszerének egy lehetséges és további tanulmányozásra mindenképpen érdemes változata lehet a pontrendszer bevezetése. Az ezzel kapcsolatban elterjedt túlzott várakozásokkal szemben ugyanakkor hangsúlyozni kell: a jövedelmi pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer nem elvi nyugdíjkonstrukciót jelent, ebben az értelemben tehát nem nyugdíjrendszer, hanem egy *speciális módszer* a jövedelemalapú munkanyugdíjrendszer következetesebb megvalósítására.

A pontrendszer lényege, hogy a biztosított aktív pályafutása során évente folyamatosan jövedelmi pontokat gyűjt járulékbefizetéseivel saját majdani nyugdíjához. *A jövedelmi pontokat* - legalábbis a német rendszerben, ahol ezt alkalmazzák - a tárgyévi országos átlagkereset vagy a tárgyévi átlagos járulékbefizetési alap egységében fejezik ki. Aki tehát az adott évben átlagos jövedelmű volt, s ennek

megfelelő befizetéssel járult hozzá a nyugdíjrendszer finanszírozásához, a tárgyévi nyugdíjak kifizetéséhez, az maga is egy jövedelmi pontot szerzett saját majdani nyugdíjához. A jövedelmi pontok az aktív életpálya során összeadódnak. A rendszer lényege, hogy a mindenkori nyugdíj garantáltan arányos lesz a nyugdíjazásig megszerzett összes jövedelmi ponttal, kétszer annyi jövedelmi ponthoz kétszer akkora nyugdíj is tartozik, feleakkora jövedelmi pont összegyűjtése feleakkora nyugdíjat fog eredményezni.

A halmazott jövedelmi vagy nyugdíjpont értéke lényegében két tényező függvénye: az aktuális jövedelem járulékfizetés színvonalától függően az adott évben több vagy kevesebb a megszerzett - és a biztosított számára az év lezárásakor az országos átlaghoz viszonyítva visszaigazolt - pont, másrészt a nyugdíjpontokat mindenki hosszabb vagy rövidebb ideig - pontosabban a nyugdíjazásáig - gyűjtheti, tehát hosszú biztosítási járulékfizetési idő alatt több, rövid biztosítási jogviszony mellett csak kevesebb pont halmozódhat fel. Ezért a pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszernek nem is kell a nálunk megszokott szolgálati idő fogalmát használnia, hiszen a biztosítási életpályán összegyűjtött pont ezt is magába olvasztja. A rendszer bevezetésének másik nagy módszerbeli előnye, hogy a nyugdíjmegállapításban képes helyettesíteni a hosszú időszak jövedelmeinek feltétlenül szükséges valorizációját is.

Ezzel nyilvánvaló is az *elvi kapcsolat* a jelenlegi nyugdíjrendszer és a pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer között: végeredményben mindkettőben a biztosítási jövedelem nagysága és a szolgálati idő határozza meg az elérhető nyugdíjat. Bizonyítható az összefüggés a tekintetben is, hogy a pontrendszer az életpályán hosszú ideig szerzett jövedelmek korrekt jövedelemvalorizációját valósítja meg, s ebben az értelemben elvében rokon azzal a valorizációs technikával, amit mi is alkalmazunk a nyugdíj megállapításában.

A pontrendszeres nyugdíjrendszer relatív nyugdíjrendszer, közvetlenül nem a nyugdíj összegére, hanem annak forintmértékegység nélküli nagyságára tesz ígéretet. Az ún. *jövedelmi pont aktuális értékét* természetesen a nyugdíjtörvény - a nyugdíjrendszer egyéb tárgyévi paramétereivel együtt - évről évre meghirdeti. *A nyugdíj mindenkori összege a megszerzett egyéni nyugdíjpontnak és az aktuális pontértéknek a szorzata*, nincs tehát különbség a régi és új nyugdíjasok között, a nyugdíj érték tartó lesz. A mindenkori pontérték megfelelő szabályok alapján évről évre módosul, a jövedelmek nominális értékének megfelelően indexálódik, a pontrendszeres nyugdíjrendszerben ez felel meg a nyugdíjak szisztematikus karbantartásának, a nyugdíjak indexálásának.

A pontrendszeres nyugdíjrendszer bevezetésének fontos szerepe lehet a *biztosított tudat* és felelősség kialakításában. Ez azon keresztül valósulhat meg, hogy minden aktív biztosított évről évre közvetlenül szembesül azzal, hogy mennyivel járult éppen hozzá a saját nyugdíjának biztosításához: mérhetően, számszerűen is visszaigazolván láthatja, hogy egy év alatt "mennyi nyugdíjjogot szerzett". A rendszer bevezethetősége, alkalmazásának hazai sajátosságai nyilván még további vizsgálatokat igényelnek a koncepcióalkotó munkaszakasz részeként; bizonyos azonban, hogy a bevezetés feltétele a *nyugdíjbiztosítás teljes körű egyéni nyilvántartásának* a megléte. Enélkül ugyanis nem állapítható meg és nem is igazolható vissza évente a pontrendszeres nyugdíjrendszer lényegi eleme: a járulékfizetéssel megszerzett egyéni nyugdíjpont.

Fedezeti és finanszírozási rendszer, járulékkalkuláció, biztosítási ágak

A nyugdíjbiztosítás reformjával kapcsolatos viták gyakran visszakanyarodnak a rendszer működését bizonyos mértékig meghatározó fedezeti modell kérdéséhez. A hagyományos megközelítés szerint az elmélet három lehetséges rendszert különböztet meg: a nyugdíjbiztosítás lehet *váromány vagy tőkefedezeti* (ez a kettő bizonyos mértékig rokon, de nem teljesen azonos rendszert takar), illetve *felosztókirovó rendszerű*.

A nyugdíjbiztosítási rendszerek fejlődésének történeti elemzése és a gyakorlati megfontolások általában arra az eredményre vezetnek, hogy a fejlődés egyirányú, a tőkegyűjtő rendszerekből a folyó finanszírozás felé tart, legalábbis a *beérett* (a közel teljes érintett lakosságot átfogó)

nyugdíjbiztosítások esetében. Ha a hagyományos várományfedezeti finanszírozású rendszer kiterjedt állapotában valamilyen ok miatt - általában jelentős megrázkódtatás esetében - kénytelenek a felosztó-kirovó finanszírozást választani, azt még egyszer nem lehet a várományfedezeti finanszírozásra visszatéríteni. A nagy kiterjedtségű európai rendszereknél ez a megrázkódtatás a II. világháború anyagi pusztítása, illetve az ezt követő demográfiai "robbanás" volt. Az elméletileg lehetséges finanszírozási rendszerek között a szabad választás lehetősége legfeljebb a nagy társadalombiztosítási rendszerek bevezetése, kiépülése idején van meg.

Ha az itt megfogalmazott tétel igaz, nincs reális esélye annak, hogy a következő időszak munkanyugdíjrendszere tőkefedezeti finanszírozásra térjen át, a tervezett alapnyugdíjrendszer esetében pedig - mint jellemzően folyó adóbevételekből finanszírozandó rendszer - más finanszírozás reálisan fel sem merülhet. Ugyanakkor szükségesnek látszik, hogy a munkanyugdíjrendszer finanszírozása a meghatározó jellegű mindenkori folyó járulékbevételen túl - a kellő stabilitás érdekében - megfelelő szinten definiált likviditási és tartaléktőkével rendelkezzen, illetve ezek hozamával a járulékbevételek szükség szerint kiegészíthetők legyenek. Bár ebben a vegyes finanszírozási rendszerben a vagyon csak kiegészítő jellegű szerepet kapna egy várományfedezeti működésű rendszerhez képest, a nyugdíjvagyon létének és a hozam felhasználhatóságának jelentős szerepe lenne az átmeneti jellegű kedvezőtlen gazdasági és demográfiai hullámzások levezetésében.

Más a helyzet a most kiépülő önkéntes biztosítások esetén. Az egyéni szerződésen alapuló élet- és nyugdíjbiztosítások mindig is kötelezően rendelkeznek bizonyos, a befizetésekből elkülönítendő kockázati tartaléktőkével, az önkéntes biztosítások pedig, mint most induló és még be nem értett rendszerek, ilyen fedezeti feltételekkel indulhatnak el, a tőkegyűjtő rendszerek alkalmazása itt szükségszerű, és ennek lehetősége is adott.

A fedezeti finanszírozási rendszer újragondolása ugyanakkor néhány gyakorlati jelentőségű következtetést is lehetővé tesz. Ezek közül is kiemelendő, hogy - véleményem szerint - a várományfedezeti rendszer mint *járulékkalkulációs séma* ma is használhatóbb és megbízhatóbb eredményeket ad hosszabb távra, mint a tipikusan rövid távú szemléletű, az összebevételek és összkiadások egyensúlyát mérő felosztó-kirovó rendszer. Ezért az új nyugdíjrendszer eszmei járulékait, az ellátórendszer színvonalát jelző nyugdíjhányadok és a tartós fedezettséget biztosító járulékmértékek számszerű összefüggéseit ma is a *biztosítási életpályaekvivalencia* alapján indokolt leginkább meghatározni. Mindez azt jelenti, hogy a közelmúltközeli jövő néhány évére vonatkozó *keresztmetszeti* fedezeti vizsgálatok eredményét egybe kell vetni a hosszú távú *longitudinális* jellegű számításokból levonható következtetésekkel.

Az új nyugdíjrendszerben célszerű lesz *önálló fedezetet, külön járulékot* rendelni a *nyugdíjbiztosítás fő kockázataihoz*. A társadalombiztosítási nyugdíj sajátossága hogy tárgya nem az adott kockázat közvetlen bekövetkezése, hanem mindig az abból származó jövedelemkiesés pótlása. Így a fő kockázati területek - az *időskori* munkaképességszökkenés következtében bekövetkező jövedelemcsökkenés, a *megrokkolás* miatt a munkából való idő előtti kiválással járó jövedelemvesztés, valamint a túlélő *hózzátartozók* jövedelemkiesése - korszakos tendenciaváltozásai alapján a társadalmi méretű kockázatok is újraértelmezhetők. Ezzel megválaszolható lesz az a kérdés is hogy milyen kockázatok számítanak ma társadalmi méretűnek, tehát mi legyen pontosabban a munkanyugdíjbiztosítás elismert kockázati rendszere a következő időszakban.

A most elindított előkészítő munkában többen felvetették, hogy érdemes lenne felülvizsgálni a nyugdíjrendszer jelenlegi megosztott finanszírozásának kérdését is. A *rokkantsági ellátásoknak* a nyugdíjbiztosítás egészétől elkülönült finanszírozása és annak az egészségbiztosításba telepítése 1992-ben, a biztosítási ágak létrehozásával alakult ki. Kétségtelen tény, hogy a szétválasztáshoz kapcsolódó várakozásokat eddig még pozitív eredmények nem igazolták, nagy biztonsággal állítható azonban az a feltevés is, hogy egy egybetartott finanszírozás mellett sem történt volna semmilyen kedvező változás a rokkantsági rendszerben. Ezért úgy gondolom, igen kedvezőtlen lenne néhány évenként ideoda rángatni a finanszírozás szisztémáját az *egészségügyi foglalkoztatási rehabilitáció* kialakítása helyett. A nyugdíjrendszer átalakítására irányuló munka keretében azonban lehetőség lesz a rokkantsági

ellátórendszer komplex felülvizsgálatára is. Ennek során az is újragondolható, hogy milyen formában és melyik biztosítási alap ellátórendszereként célszerű az időszakos vagy végleges munkaképesség-csökkenést társadalombiztosítási szempontból a leghatékonyabban kezelni.

A rokkantsági kockázat újraértékelése nélkül - a hosszú idő óta tapasztalható tartós és dinamikus növekedés miatt - a nyugdíjrendszernek ez a részrendszere szükségszerűen finanszírozhatatlan lesz. Ezért a munkaegészségügyifoglalkoztatási rehabilitáció és a hatékony felülvizsgálati rendszer mellett olyan rokkantsági rendszer kialakítása lesz indokolt, amely a biztosítottat is érdekeltté teszi - kivételes esetektől eltekintve - az aktív munkába való visszatérésre. Feltehető, hogy olyan rokkantjáradérendszer kialakítása lesz célszerű, amely általános esetben csak meghatározott ideig, néhány évre biztosít - a komplex rehabilitáció időszakára önálló megélhetést lehetővé tevő - teljes nyugdíjat. A rehabilitációs időszak lejártával még aktív foglalkoztatási eszközökkel segítséget lehet nyújtani az elhelyezkedéshez, a teljes összegű ellátás azonban mindenképpen megszűnne; esetleg csökkentett összegű járadékká alakulna át, amennyiben az illető nem képes elhelyezkedni és munkanélküli lesz.

Az önálló kockázati területek között a *hozzátartozói nyugdíjrendszer* is a viták középpontjában van. A nyugdíjbiztosítás mintegy 100 éves történetében a hozzátartozói biztosítás ment át a legnagyobb feltételváltozáson, s az igen összetett ellátórendszer felülvizsgálata mára szintén mindenképpen indokolt. A koncepció véglegesítése során ezért itt is döntéseket kell hozni abban, hogy az önálló járulékkal rendelkező özvegyi-hozzátartozói rendszer milyen jellegű elismert kockázatokra adjon biztosítást, milyen ellátórendszert milyen mértékű járulékkal indokolt működtetni. Az alapvető kérdés az, hogy teljes értékű - a saját nyugdíjjogosultságtól független - önálló kockázatot képezzen a megözvegyülés a túlélő hozzátartozó számára, vagy megmaradjon az "egy biztosított - egy nyugdíj" alacsonyabb járulékkal működtethető jelenlegi törvényi filozófiája a kötelező munkanyugdíjrendszerben.

A hozzátartozói nyugdíjrendszerből az árvaellátás lényegében változatlan feltételekkel lesz működtethető, kedvezőbb lenne azonban az özvegyi nyugdíjrendszer árvaellátásokhoz kapcsolódó jelenlegi jogosultsága alapján járó juttatásokat közvetlenül az árvaellátásokhoz rendelni.

Végül azt is meg kell jegyezni, hogy a kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszer alapvető kockázatainak végiggondolt újradefiniálása jelentősen függ a választott háromelemes sémától és annak pontosabban meghatározott tartalmától. Nyilvánvaló, hogy eltérő az igény például az özvegyi nyugdíjra az *A* vagy a *B modell* választása esetén, bizonyosan más lesz az öregségi és a rokkantságon alapuló nyugdíj kapcsolatrendszere a két sémában. Feltehető, hogy egymástól is, de a jelenlegitől mindkét esetben különbözik majd a nyugdíj melletti foglalkoztatás lehetősége is.

Hivatkozások

AUGUSZTINOVICS MÁRIA [1993]: Egy értelmes nyugdíjrendszer. Közgazdasági Szemle, 5. sz.

BOD PÉTER [1994]: Problémakatalógus az új nyugdíjrendszer kidolgozását célzó szakmai munka előkészítéséhez. Kézirat.

CZUCZ OTTÓ [1994]: Az öregségi nyugdíjrendszerek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

RÁCZ ALBERT [1991]: Nyugdíjbiztosítás Németországban. Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság.

RÉTI JÁNOS [1993]: Bevezethető-e egy pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer? (A magyar nyugdíjrendszer a német reform tükrében). Munkaanyag, Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság.

* A tanulmány 1994 végén készült a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat felkérésére, s a szerző

köszönetet mond *Barát Gábornak, Czucz Ottónak, Máté Leventének* és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság nyugdíjpolitikai főosztálya munkatársainak értékes megjegyzéseikért. A Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat Közgyűlése 1995 májusában - részben az itt felvázolt elveken alapuló - szempontrendszert tárgyalt és fogadott el irányelvként a nyugdíjreform előkészítéséhez, s ennek alapján megkezdődött a népjóléti kormányzattal közös szakmaimegalapozó bizottsági munka az új nyugdíjrendszer kialakítására.

¹ A kötelező részvétel esetleg a mainál némileg szűkebb lehet: csak a munkaviszonyjellegű tevékenységre vonatkozna.